

Rezumatul tezei cu titlul: Transparența în intelligence. Provocări, oportunități și bune practici în spațiul românesc

Totul este interconectat. Aceasta este concluzia la care am ajuns în cadrul tezei de doctorat și am ales să începem astfel lucrarea deoarece interconectarea este reprezentativă pentru contextul social curent, în care am încadrat tema noastră: transparența în intelligence. Contextul este cel al societăților democratice marcate de influențe și evoluții naționale și internaționale, de transformări tehnologice, care se așază peste mentalități tradiționale și de o relație stat – cetățean în proces constant de redefinire. Interconectarea lumii moderne a condus la scrierea acestei teze, printr-o abordare multidisciplinară. Aceasta este utilă în a ne ajuta să înțelegem și să putem evalua că fenomenele ce se desfășoară într-o societate complexă nu pot fi înțelese în mod liniar, uni-dimensional sau mono-disciplinar, transparența nefiind o excepție.

Mai este transparența în intelligence cu adevărat un paradox în era deschiderii și digitalizării? Premisa de la care am pornit această lucrare este că intelligence-ul la vedere începe să fie un concept confortabil pentru toți stakeholderii domeniului, prin urmare necesită atenție în ceea ce privește planificarea, implementarea și monitorizarea.

Lucrarea pe care o propunem reprezintă o inițiativă menită să contribuie la reducerea și poate chiar eliminarea paradoxului din expresia „transparența în intelligence” sau „intelligence la vedere” și normalizarea asocierii celor două concepte la nivelul publicului specializat, educat și chiar al publicului larg. În cadrul prezentei teze ne-am propus identificarea și analiza locului transparenței în cadrul diferitelor științe, precum științele comunicării, științele guvernării și studiilor de intelligence. De asemenea, am acordat atenție corelației între conceptele relevante din aceste domenii, precum buna guvernare - transparența în guvernare, secretizare și transparență în comunicarea publică a serviciilor de intelligence, transparența guvernamentală și în intelligence în contextul digitalizării.

Problema de cercetare se referă la fenomenul și paradigma transparenței în intelligence din România. Obiective asociate pe care ni le-am propus sunt: caracterizarea modelului de transparență și comunicare publică utilizat de către actorii reprezentativi ai Comunității Naționale de Informații din România prin intermediul rețelelor sociale din România, respectiv determinarea opiniilor și percepțiilor experților privind transparența în intelligence – din perspectiva strategică și tactică.

Necesitatea pentru realizarea de cercetări privind tema lucrării, ce poate părea paradoxală la prima vedere, a fost evidențiată în cadrul procesului de reformă al serviciilor de

intelligence, inițiat în urma atacului terorist din Statele Unite ale Americii de la 11 septembrie 2001. Evenimentele au subliniat desuetudinea secretizării absolute și închiderii serviciilor de intelligence și necesitatea de a trece de la un sistem marcat de strictețea secretului la un sistem bazat pe colaborare, deschidere și împărtășire de informații cu toate categoriile de actori ce pot contribui sau sunt interesate de domeniu.

Designul de cercetare pe care l-am utilizat a fost format din două metode congruente, una cantitativă și una calitativă. Analiza cantitativă s-a realizat prin analiza de conținut în social media, la nivelul anului 2022, a unui actor din Comunitatea Națională de Informații din România, Serviciul Român de Informații, și ne-a condus la definirea caracteristicilor modelului de comunicare prin platformele Facebook, Instagram și YouTube. Metoda calitativă a fost implementată prin realizarea a 20 de interviuri cu experți, codificați cu seria E și număr de la 1 și 20, relevanți pentru domeniul intelligence-ului și securității naționale care au condus la identificarea opiniilor acestora referitoare la fenomenul intelligence-ului la vedere în România din prezent, precum și cu privire la modelul optim pentru viitor.

În ceea ce privește structura lucrării, aceasta are două componente: teoretică și de cercetare. Componenta teoretică este cuprinsă în primele patru capitole, construite pe baza literaturii de specialitate. Componenta de cercetare este reprezentată de cel de-al cincilea capitol care este dedicat designului de cercetare, rezultatelor obținute și analizei integrate a acestora. În revizuirea literaturii de specialitate am inclus lucrări și informații din zona de cercetare academică, din zona practicienilor și strategiilor și concluzii expuse de organizații naționale și internaționale relevante din punct de vedere guvernamental, precum Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, Uniunea Europeană, Biroul Directorului pentru Securitate Națională din SUA. În plus, documentarea a cuprins și informații guvernamentale oficiale, puse la dispoziția publicului de către autorități din România sau din alte state, inclusiv de către actori din Comunitatea Națională de Informații. Am ales această abordare deoarece printre scopurile prezentei lucrări se numără și expunerea pentru membrii societății și stakeholderii domeniului de intelligence din România și din alte state a cunoașterii academice și a rezultatelor cercetării noastre, rezultate în urma integrării aspectelor teoretice cu cele practice. Rezultatele pot fi utilizate în mod concret prin integrare în politicile și strategiile viitoare privind transparența instituțională voluntară, comunicarea publică și cultura de securitate și de intelligence.

În primul capitol am abordat modalitatea de definire în literatura de specialitate a conceptului de transparență, integrarea acestuia în tematici inter-disciplinare, cu nucleu aflat în zona științelor comunicării și relația dintre transparență și comunicarea publică a instituțiilor

dintr-un stat democratic. Un alt subiect pe care l-am prezentat este psihologia transparenței, ce a fost abordat prin analiza și expunerea rolului pe care construcția și caracteristicile percepției le joacă în procesele de preluare, acceptare și evaluare de către public a măsurilor de comunicare publică și transparență. Parcurgerea literaturii de specialitate și a studiilor de caz cu privire la transparență au relevat un concept adaptabil, flexibil. Acesta nu este specific unui singur domeniu, nu este subsumat exclusiv științelor comunicării și poate fi extins, în mai multe arii de specialitate. Considerăm că pentru o înțelegere aprofundată a conceptului și practicilor de transparență este necesară adoptarea unei abordări cuprinzătoare, cu includerea de elemente fundamentale și complementare. În același capitol am stabilit și că dimensiunea voluntară a transparenței este cea care ne interesează, reprezentată de măsurile pro-active realizate de către un actor în această direcție. Aceasta este disociată de dimensiunea transparenței ce se concretizează ca urmare obligațiilor legale, de cele mai multe ori reprezentative pentru accesul la informații de interes public, aplicarea măsurilor specifice pentru sistemul de control al activității autorităților publice și serviciilor de intelligence sau transparența decizională.

În cel de-al doilea capitol am abordat conceptul de transparență guvernamentală, un concept care s-a dovedit a fi deja firesc, fiind agreat și promovat de cea mai mare parte a cercetătorilor și practicienilor relevanți. Parcurgerea și analiza literaturii de specialitate ne-a ajutat să înțelegem locul și rolul transparenței în contextul strategiilor, nevoilor și cerințelor specifice de la nivelul instituțiilor guvernamentale dintr-un stat democratic. Am discutat despre apariția și definirea conceptului, efectele pe care transparența guvernamentală le poate media în formarea percepției publicului cu privire la administrația publică. Necesitatea unei perspective multidisciplinare a fost evidențiată deoarece am identificat abordări științifice cu privire la transparența guvernamentală din multiple domenii, cu precădere din științele comunicării, științele administrative, științele juridice, științele politice, psihologia și științele comportamentale. În ceea ce privește apariția și evoluția conceptului, am identificat în diferite arealuri geografice o multitudine de inițiative și politici privind transparența guvernamentală, translatate în etapa inițială în legi privind accesul liber la informații și ulterior în recomandări, standarde și documente care definesc un ideal conceptual. Acestea descriu transparența ca fiind parte a bunei guvernante din toate perspectivele, de bună practică și de instrument de combatere a disfuncționalităților instituționale, precum corupția. La capătul opus, au fost identificate și opinii conform cărora prea multă transparență guvernamentală conduce la valențe negative de tip perdea de fum sau la pierderea interesului și atenției grupurilor țintă. Literatura de specialitate din toate domeniile menționate se concentrează pe transparență din perspectiva efectelor observate sau potențialelor efecte generate de lipsa de transparență guvernamentală.

În cel de-al treilea capitol am discutat despre transparența în intelligence, adică transparența asociată activității serviciilor și agențiilor de intelligence. Am ales să punem accentul pe identificarea acelor elemente conceptuale cu privire la transparență pe care le putem considera constante, recurente în literatura de specialitate națională și internațională, cu scopul identificării tipurilor de criterii care influențează practica acestui proces complex, multi-fațetat. Astfel, a fost generată nevoia de a măsura percepția experților relevanți din afara unei comunități naționale de informații cu privire la transparența în intelligence. Rezultatele sunt reprezentate de opinii cu grad ridicat de obiectivism, bazate pe fundamente de cunoaștere și de experiență anterioară relevante pentru domeniu. Am obținut puncte de vedere și opinii referitoare la situația din prezent, precum și la perspectivele optime pentru viitor, pornind de la evoluția prezenței intelligence-ului în spațiul public democratic, cu accent pe aspectele profesionale specifice zonei strategice și tactice.

Când abordăm subiectul transparenței în domeniul intelligence-ului, în literatura de specialitate identificăm corelații frecvente cu zona de control a serviciilor de informații, însă nu este la fel de bogată și în privința transparenței voluntare. Una dintre cauzele pe care le prezumăm este însăși micro-cultura organizațională a serviciilor de intelligence, marcată de secret și opacitate. Cu toate acestea, au fost identificate două concepte ce încurajează creșterea transparenței: cultura de securitate și secretele deschise (open secrets). Consolidarea culturii de securitate creează premise pentru susținerea unor obiective macro-sociale, iar utilizarea secretelor deschise în procesele de transparență pot sprijini obiective ce fac parte din strategii operaționale. În plus, în cazul României, lipsa cercetărilor și cunoașterii academice aprofundate cu privire la transparența în intelligence trebuie interpretată prin prisma profilului național caracterizat de o democrație în curs de consolidare și de o memorie istorică aflată încă în umbra Securității. Cu toate acestea, tematica este relevantă în contextul social contemporan, întrucât serviciile de intelligence sunt prezente în spațiul public, sunt în mod formal recunoscute ca parte a societății ce își desfășoară activitatea în slujba cetățenilor.

În cel de-al patrulea capitol am ales să discutăm contextul social actual, pentru a putea realiza o cercetare ancorată în arhitectura și nevoile recente ale cetățenilor și instituțiilor publice, aflate într-o dinamică corelată cu cea a societății de apartenență. Am abordat cinci tematici principale, iar acestea sunt: transformarea digitală a societății și impactul pe care aceasta îl are la diferite niveluri; tehnologiile emergente ce au generat apariția social media și fenomenul de platformizare; adoptarea comunicării publice prin social media de către instituțiile guvernamentale; relația stat-cetățean din perspectiva impactului transformărilor tehnologice; reziliența macro-socială în era digitală. Un subiect conex ce a fost integrat în acest

capitol este conceptul de narațiune, abordat din perspectiva impactului persuasiunii narative în procesele de comunicare publică și transparență. De asemenea, am documentat modalitățile în care narațiunile pot fi folosite astfel încât să conducă la crearea unui climat de încredere favorabil instituțiilor publice și celor din domeniul intelligence-ului, precum și la gestionarea momentelor de criză, prin întărirea și consolidarea rezilienței macro-sociale. La finalul capitolului am concluzionat, prin integrarea tuturor informațiilor prezentate, că există o legătură directă între digitalizare, nevoia de consolidare a rezilienței macro-sociale în era digitală și asigurarea securității naționale a unui stat prin măsuri de transparență. Totodată, am putut statua că potențialul utilizării în zona guvernamentală a noilor tehnologii, inclusiv a instrumentelor de tip social media, prezintă atât riscuri sociale și de securitate națională, cât și oportunități ce pot genera un impact pozitiv.

În ultimul capitol am prezentat designul de cercetare. Am definit problema de cercetare drept fenomenul și paradigma transparenței în intelligence în România, cu două obiective de cercetare asociate: identificarea modelului de transparență și comunicare publică adoptat de către actorii Comunității Naționale de Informații prin intermediul rețelelor sociale și determinarea opiniilor experților relevanți cu privire la transparența în intelligence, din perspectiva strategică și tactică.

Metoda de cercetare cantitativă a constat în analiza de conținut asupra conturilor relevante de social media, în anul 2022, ale actorilor care fac parte din Comunitatea Națională de Informații din România, utilizând două instrumente specifice, respectiv două matrici de analiză în funcția de rețeaua socială analizată. Metodologia folosită pentru conturile de Facebook și de Instagram a fost cea propusă de Bonsón și Ratkai (2013), în timp ce pentru canalul de YouTube a fost aplicată metodologia propusă de López-Navarrete, Cabrera-Méndez și Díez-so (2021). În ceea ce privește cercetarea calitativă, metoda utilizată este cea a interviului semi-structurat de tip expert. Acesta a fost realizat pe baza unui ghid construit pornind de la elementele identificate în primele patru capitole ale tezei și pe baza rezultatelor obținute în cadrul cercetării cantitative. Crearea profilului experților intervievați și selecția acestora s-a realizat prin raportare la apartenența la trei medii relevante: mediul academic din România conex tematicilor de securitate națională, studiilor de intelligence, comunicării strategice; mediul instituțional al administrației publice centrale cu conexiuni și inter-dependențe cu domeniul intelligence-ului; foști angajați ai instituțiilor din Comunitatea Națională de Informații din România.

Principalele concluzii reieșite din aplicarea metodelor de cercetare amintite, alături de aspecte relevante din componenta teoretică, sunt prezentate în continuare.

În ceea ce privește conceptul de transparență, există o corelație strânsă între nivelul de transparență guvernamental, nivelul de încredere al populației în instituțiile statului și gradul de democratizare al societății în cauză. Conceptul este asociat cu performanța și eficiența procesului de guvernare, în sensul în care pe de o parte este o dovadă de bună guvernare, iar pe de altă parte este un instrument prin care instituția în cauză poate dobândi autoritate și legitimitate, precum și responsabilitatea acțiunilor proprii.

În ceea ce privește cadrul legal asociat transparenței, în momentul de față în România se concentrează pe componenta de informare, de acces la informații de interes public. Acesta este perceput preponderent ca fiind relevant, legislația curentă este suficientă pentru a satisface nevoile de informare ale cetățenilor sau terțelor părți, realizând un echilibru în protejarea și promovarea intereselor imediate ale ambelor părți – stat și cetățean. Cu toate acestea, cadru legal nu este suficient pentru promovarea transparenței, iar în contextul dezvoltărilor tehnologice și al evoluției societății deschise, ce se vor amplifica din ce în ce mai mult, va fi necesară o actualizare masivă sau schimbare a legislației curente. Astfel, transparența rămâne în continuare o acțiune voluntară a instituțiilor publice, inclusiv a celor din domeniul informațiilor, întrucât nu a fost identificată distinct și cuprinzător în reglementările curente. Cu toate acestea a fost statuată drept necesară pentru crearea și creșterea unei relaționări democratice a statului cu publicul larg și societatea civilă. De asemenea, noua legislație ar putea viza o responsabilitate explicită a fiecărei instituții de a crea cultură în spațiul public pe domeniile pe care le are în competență, în cazul Comunității Naționale de Informații din România fiind vorba despre cultură de securitate.

În ceea ce privește tematica mesajelor, publicul apreciază promovarea și asocierea instituțiilor de intelligence cu evenimentele relevante pentru societate, precum sărbătorile naționale sau ale SRI și măsurile de conștientizare și informare care susțin dezvoltarea culturii de securitate și chiar a culturii de intelligence. Componenta din urmă a fost confirmată și în cadrul interviurilor cu experți. Tematicile oportune pentru serviciile de intelligence în opinia acestora sunt: rezultate operaționale la care domeniul intelligence-ului a contribuit, implementarea de proiecte de interes național, promovarea utilizării de instrumente și tehnologii noi, aspecte legislativ-normative, utilizarea resurselor provenite de la bugetul de stat, luarea de decizii pe subiecte de interes pentru un public extins, dezvoltarea politicilor de interes național, prezentarea clară a misiunii instituțiilor și a profilurilor conducătorilor, relațiile de cooperare inter-instituționale la nivel național și internațional și nu în ultimul rând rezultatele cercetărilor științifice din domeniul de responsabilitate. Una dintre concluziile relevante este că subiectele trebuie să se adapteze constant pentru crearea și satisfacerea interesului publicului

larg, în contextul lipsei unui interes activ din partea acestuia. Este necesar ca instituțiile să poată dezvolta și menține în mod activ un dialog cu societatea civilă, „să rămână conectate la viața publică” (E7), dând dovadă de caracteristici specifice democratizării acestora.

În ceea ce privește publicul transparenței în intelligence, au fost identificate obiective diferite în funcție de categoria de public vizată. Astfel, față de publicul larg obiectivele principale sunt informarea, educarea, cultivarea încrederii, interacțiunea bidirecțională și crearea de atitudini neutre și pozitive. În cazul subcategoriilor care fac parte din publicul larg, au fost diferențiați tinerii, vizați în mod direct de campaniile de recrutare, rezidenții din zonele rurale, caracterizați drept un public necunoscător care generează panică din necunoaștere, mass media, ca potențial partener și actor public ce necesită atenție constantă și dialog bidirecțional activ. Alte categorii evidențiate de către experți, ce pot fi în atenția serviciilor de intelligence sunt clasa intelectuală, clasa politică, parteneri, foști angajați, în funcție de strategii și obiective specifice. Au fost evidențiate și categorii de public specific ce trebuie identificat în fiecare moment al evoluției societății, precum cetățenii vulnerabili la acțiuni de radicalizare și cu apetit pentru discursul extremist. Alte două categorii de public, ce nu sunt la prima vedere predilecte pentru comunicarea în spațiul public, dar care din perspectiva experților necesită atenție și adresare, sunt publicul intern, angajații din instituțiile de intelligence, și partenerii instituționali, atât din arealul național, cât și internațional.

În ceea ce privește comunicarea în mediul online, paginile web, definite drept canalele tradiționale, sunt considerate utile pentru implementarea măsurilor de transparență în sensul reglementărilor legale și obligațiilor stabilite în acest mod. Concomitent, experții consideră că transparența voluntară se poate implementa doar prin includerea în procesele de comunicare publică a canalelor populare în rândul publicului vizat, precum rețelele sociale, platformele profesionale, librăriile de podcasturi. Literatura de specialitate și opinia experților intervievați sunt congruente cu privire la utilizarea rețelelor sociale de către instituțiile guvernamentale în general, de către cele care desfășoară activități cu impact major asupra societății în ansamblu, argumentând că reprezintă o cerință nescrisă a etapei istorice în care ne aflăm, ca democrație și ca societate.

Experții consideră că transparența, deși nu este reglementată astfel, este o responsabilitate a actorilor din Comunitatea Națională de Informații din România și se traduce în expunerea de teme în spațiul public menite să crească și să educe interesul publicului pentru zona de securitate, mai ales a publicului tânăr și a persoanelor cu viață activă în societate, cu nivel peste mediu de școlarizare. Profilul publicului ideal se definește prin prezența și activitatea în spațiul public, aflat în căutare de elemente de predictibilitate, preocupat de reziliența, siguranța și

stabilitatea națională. Serviciile de intelligence trebuie să se poziționeze în societate ca o sursă credibilă de informații, având rol de stabilitate, ordonare și așezare logică a firului narativ la nivelul mentalului colectiv și de prevenție și reziliență pentru situații de criză. Aceste instituții pot genera, la nivelul publicului, o conștientizare privind nevoia de evaluări de securitate concrete chiar și în contexte de normalitate și stabilitate socială, de evaluare obiectivă și credibilă a stării de fapt, aceasta fiind frecvent la un nivel redus în lipsa unui eveniment cu potențial disruptiv evident.

În ceea ce privește influența mediului intern asupra celui extern, cea mai mare provocare în creșterea transparenței serviciilor de intelligence este reprezentată de gestionarea predispoziției de a ascunde și de a proteja informația, chiar prin supra-clasificare, și de crearea a unei noi predispoziții către deschidere și transparență. De aceea a fost repetată, în context, necesitatea ca procesele de comunicare să fie coordonate și gestionate de angajați specializați, care „și-au dat cravata jos” (E16).

Dacă forma măsurilor de transparență poate varia în funcție de criterii precum canalul utilizat, momentul evoluției sociale, tema abordată, fondul acesteia este unul strategic. Conceptualizarea utilizării transparenței se referă la expunerea de mesaje, de narațiuni consistente și coerente de către fiecare instituție, care să urmărească un subiect în mod cuprinzător, astfel încât publicul să înțeleagă esența temei respective, să depășească nivelul informativ-cognitiv, și să contribuie la construcția rezilienței macro-sociale. La capătul opus se regăsește comunicarea punctuală, dispartă și discontinuă, ce are rol de informare, însă nu și de modelare a mentalului colectiv, de susținere a adoptării de elemente de reziliență și cultură de securitate. Expunerea de narațiuni a fost identificată, atât de experți, cât și de cercetători, ca fiind unul dintre cele mai eficiente instrumente de transparență și comunicare publică prin care se aduce o contribuție de către actorii din Comunitatea Națională de Informații la reziliența macro-socială și la cultura de securitate.

Transparența în intelligence în România nu mai este un paradox sau un simplu deziderat. Considerăm că a devenit, similar transparenței guvernamentale, un mandat neoficial dat serviciilor de intelligence de către cetățeni. Este responsabilitatea instituțiilor din Comunitatea Națională de Informații din România să formuleze strategii și să implementeze practicile de transparență. În egală măsură, este responsabilitatea noastră, a cercetătorilor, de a pune la dispoziția mediului instituțional cunoașterea științifică necesară, teza de față reprezentând tocmai o astfel de contribuție.